

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

นับตั้งแต่พระพุทธศาสนาได้บังเกิดขึ้นในประเทศอินเดียเมื่อราว 2500 ปีล่วงมาแล้ว พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงเดินทางเผยแผ่พุทธศาสนา จนเกิดพระพุทธโอวาทที่ประทานไว้มากมาย และเมื่อเสด็จปรินิพพานแล้ว บรรดาพระเถระทั้งหลายได้รวมกันร้อยกรองจัดระเบียบพระพุทธรวจนะ และทำการสังคายนา จนเกิดเป็นพระไตรปิฎกขึ้น

พระไตรปิฎกมิได้เป็นเพียงพระคัมภีร์หรือตำราคำสั่งสอนทางพุทธศาสนาเท่านั้น แต่ถือได้ว่าเป็นความหมายแห่งรัตนไตรทั้ง 3 องค์ นั่นคือ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ ดังนั้นพระไตรปิฎกจึงเป็นเสมือนสิ่งล้ำค่าและจำเป็นต้องเก็บรักษาปกป้องไว้เป็นอย่างดี ทำให้เกิดการสร้างเจดีย์อาคารเพื่อประดิษฐานพระไตรปิฎกขึ้นและได้เรียกอาคารดังกล่าวว่า หอพระไตรปิฎก

การสร้างหอพระไตรปิฎกนั้นน่าจะมีการสร้างควบคู่กับความเป็นวัดด้วยกันเสมอมา ในทางประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมไทย หลักฐานที่พอจะโยงไปถึงได้น่าจะมีขึ้นแต่ครั้งสมัยสุโขทัยลงมาแล้ว ดังข้อความในจารึกวัดช้างล้อมที่ว่า ".....แต่ตั้งกฎฐิขบวช แล้วจึงมาถึงกระทำหอพระปิฎกธรรมสังวรใจบูชาพระอภิธรรมกับด้วยพระบดินจินมาไว้....." และในประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1 จารึกไว้ว่า "..... พระบาทกัมรเตงอัญศรีสุริยพงศ์รามมหาธรรมราชาธิราช เสด็จยี่นขึ้นยกพระหัตถ์อัญชลินมัสการ พระสุพรรณ ภูมิากรและพระไตรปิฎกที่เก็บไว้ในเขตพระราชมณฑลเชียร....." ซึ่งจากข้อความทั้ง 2 หลักนี้ชี้ให้เห็นว่า สมัยสุโขทัยนั้นการสร้างหอพระไตรปิฎกมีทั้ง 2 แบบ คือ แบบหอไตรซึ่งใช้สำหรับในส่วนของวัด และหอธรรมซึ่งใช้เป็นสิ่งบูชาโดยเก็บรักษาไว้ในเขตพระราชมณฑลเชียรของกษัตริย์ แนวความคิดและประเพณีปฏิบัติ อย่างข้อหลังนี้ได้สืบทอดลงมาถึงสมัยอยุธยา จวบจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ประเพณีการสร้างหอพระมณฑลเชียรธรรมจึงได้เปลี่ยนไป โดยย้ายจากเขตพระราชมณฑลเชียรเข้าไปประดิษฐานในวัดพระศรีรัตนศาสดารามแทน¹

สำหรับหอพระไตรปิฎกที่สร้างขึ้นตามอารามในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นั้น มีความหลากหลายทั้งทางด้านรูปแบบสถาปัตยกรรม การวางผัง และคติความเชื่อ กล่าวคือ เดิมหอพระไตรปิฎกมิได้สร้างขึ้นเพื่อพระภิกษุสงฆ์เข้าไปใช้สอย หากแต่เป็นสถานที่เก็บพระไตรปิฎกและสร้างขึ้นเพื่อสักการบูชาเท่านั้น อาทิเช่น พระมณฑปในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม อันเป็นที่ประดิษฐานพระไตรปิฎกฉบับทอง

¹สมคิด จิระทัศนกุล, เอกสารคำสอนรายวิชา 262-112 พื้นฐานสถาปัตยกรรมไทย เรื่องวัด (กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., ม.ป.ป.), หน้า 183

ใหญ่ ซึ่งมีการสังคายนาขึ้น ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ต่อมาในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดมากมายส่งผลให้มีการสร้างหอพระไตรปิฎกขึ้นในหลายวัด โดยมากนิยมสร้างเป็นอาคารหนึ่งของหมู่กุฏิในเขตสังฆาวาส จนมาถึงในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการสังคายนาพระไตรปิฎกขึ้น โดยคัดลอกตัวขอมในคัมภีร์ไบบลานเป็นตัวไทย อีกทั้งพิมพ์ขึ้นเป็นเล่มหนังสือ คติความเชื่อในการสร้างหอพระไตรปิฎก จึงเปลี่ยนเป็นการสร้างอาคารขึ้นเพื่อเป็นที่เก็บหนังสือขึ้นมาแทน โดยมีการเปลี่ยนชื่อเรียกเป็น หอพระธรรมบ้าง หอพระสมุดบ้าง อาคารที่สร้างขึ้นเพื่อเก็บรวบรวมพระคัมภีร์ลักษณะเช่นนี้มีปรากฏบ้าง ได้แก่ หอพระสมุดพุทธศาสนาสังคหะ ที่วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม²

จนมาถึงในปัจจุบันเมื่อลักษณะการเรียนการสอน พระพุทธศาสนาได้เปลี่ยนแปลงไปตามกระแสของสังคมปัจจุบัน ทำให้การศึกษาพระธรรมและพระวินัยของพระภิกษุสงฆ์นั้นมีการพัฒนาดังเช่นสถาบันการศึกษาทั่วไป กล่าวคือ มีการศึกษากันอย่างเป็นระบบในมหาวิทยาลัยสงฆ์ อาทิเช่น มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วัดมหาธาตุฯ มหามงกุฎราชวิทยาลัย วัดบวรนิเวศวิหาร มีการใช้เทคโนโลยีทางคอมพิวเตอร์เข้ามาจัดหมวดหมู่พระไตรปิฎกลงในแผ่นดิสก์ (Compact Disc) ทำให้หอพระไตรปิฎกแบบในอดีตไม่ได้รับความนิยมสร้างอีกต่อไป ต้องการเพียงอาคารที่มีพื้นที่สามารถรองรับกับประโยชน์ใช้สอยที่เปลี่ยนแปลงไปในปัจจุบัน

ดังนั้นวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ จึงทำการศึกษาพัฒนาการของหอพระไตรปิฎกตั้งแต่อดีตสู่ปัจจุบัน เพื่อเป็นแนวทางในการออกแบบ โครงการหอพระไตรปิฎกและห้องสมุด มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อให้เป็นหอพระไตรปิฎกและห้องสมุดที่เหมาะสมกับวัตถุประสงค์ใหม่ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน

1.2 วัตถุประสงค์ในการศึกษา

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ดังนี้

- 1.2.1 เพื่อศึกษาถึงมูลเหตุและความเป็นมาของงานสถาปัตยกรรมไทยประเภทหอพระไตรปิฎก
- 1.2.2 เพื่อศึกษาถึงลักษณะการวางผัง รูปแบบทางด้านสถาปัตยกรรม ตลอดจนองค์ประกอบต่างๆ ของหอพระไตรปิฎกที่สร้างขึ้นในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์
- 1.2.3 เพื่อเปรียบเทียบความแตกต่างของหอพระไตรปิฎกที่สร้างขึ้นในยุคสมัยที่ต่างกันถึงรูปแบบทางด้านสถาปัตยกรรมตลอดจนประโยชน์ใช้สอยภายใน
- 1.2.4 เพื่อศึกษาถึงปัจจัยแวดล้อมต่าง ๆ และแนวคิดในการออกแบบที่ทำให้เกิดวิวัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงทางด้านสถาปัตยกรรมของหอพระไตรปิฎก และอาคารห้องสมุดที่เกี่ยวข้องกันกับหอพระไตรปิฎก

²เนตรนภิศ นาควัชร, ปิยนารถ บุนนาค และจุลทัศน์ พยาฆรานนท์, วัดในกรุงเทพ (กรุงเทพ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525), หน้า 187.

1.2.5 เพื่อหาแนวทางการออกแบบหอพระไตรปิฎกและห้องสมุดให้มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ใหม่ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน

1.3 ระเบียบวิธีวิจัย

เพื่อให้การศึกษาเป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่ได้ตั้งไว้ ซึ่งกำหนดวิธีการศึกษาให้เป็นไปตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

1.3.1 การเก็บข้อมูล เป็นการศึกษาข้อมูลพื้นฐานต่าง ๆ เพื่อเป็นข้อมูลดิบในการวิเคราะห์และนำไปใช้ต่อไป ลักษณะของข้อมูลที่ทำการศึกษาแบ่งออกเป็น 3 ลักษณะ

1.3.1.1 การศึกษาข้อมูลทางเอกสารที่เกี่ยวข้อง อันได้แก่ พระราชพงศาวดาร จดหมายเหตุ บันทึก บทความ งานวิจัย และวารสารต่าง ๆ เป็นต้น

1.3.1.2 ศึกษาข้อมูลทางด้านภาคสนาม โดยทำการสำรวจตัวอย่างของหอพระไตรปิฎก ซึ่งเลือกโดยการพิจารณาตามขอบเขตการศึกษาเป็นหลัก

1.3.1.3 การศึกษาข้อมูลจากการสัมภาษณ์ เนื่องจากการศึกษาอาคารประเภทหอพระไตรปิฎกยังไม่มีการศึกษาอย่างละเอียด ดังนั้นข้อมูลจากเอกสารอาจไม่แน่นอนพอ จึงทำการศึกษาข้อมูลโดยการสัมภาษณ์จากบุคคลที่มีความรู้ความสามารถและประสบการณ์เฉพาะทาง

1.3.2 การจัดลำดับข้อมูล โดยการจัดเรียงข้อมูลเบื้องต้นมาทำการแยกแยะ จัดกลุ่ม แบ่งประเภท เพื่อนำมาประมวลใช้ในการวิเคราะห์ และเปรียบเทียบต่อไป

1.3.3 การวิเคราะห์ข้อมูล โดยนำเอาข้อมูลเบื้องต้น ดังกล่าวมาทำการเปรียบเทียบรูปแบบของหอพระไตรปิฎกที่เกิดขึ้น และปัจจัยแวดล้อมที่ส่งผลกระทบต่อรูปแบบสถาปัตยกรรม อันจะเป็นแนวทางการออกแบบต่อไป

1.3.4 การสรุปผลที่ได้จากการศึกษาตามประเด็นต่าง ๆ เพื่อให้ทราบถึงความเป็นมา เหตุผล และแนวคิดในการพัฒนาสถาปัตยกรรมไทยของหอพระไตรปิฎก

1.3.5 ภาคการออกแบบโดยนำข้อมูลทั้งหมดมาประยุกต์ใช้กับการออกแบบอาคารหอพระไตรปิฎกและห้องสมุดในปัจจุบัน

1.4 ขอบเขตของการศึกษา

ในการศึกษาได้กำหนดขอบเขตไว้ดังต่อไปนี้

1.4.1 ศึกษางานสถาปัตยกรรมประเภทหอพระไตรปิฎกและอาคารที่มีความเกี่ยวเนื่องกับหอพระไตรปิฎก อาทิเช่น หอพระธรรม หอพระสมุด ฯลฯ โดยถือเอาหอพระไตรปิฎกที่สร้างขึ้นในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่รัชกาลที่ 1 จนถึงปัจจุบันเป็นสำคัญ แต่อาจมีการหยิบยกหอพระไตรปิฎกในสมัยอื่น ๆ มาประกอบการศึกษาเพื่อเป็นประโยชน์ในการวิเคราะห์ต่อไป

1.4.2 เนื่องจากหอพระไตรปิฎกมีการสร้างควบคู่ไปกับวัดในทุก ๆ ภูมิภาคของประเทศไทย แต่จากเวลาในการศึกษาที่จำกัดจึงทำการศึกษาหอพระไตรปิฎกจากวัดหลวงที่อยู่ภายในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑลเท่านั้น

1.4.3 การศึกษาพัฒนาการรูปแบบสถาปัตยกรรมของหอพระไตรปิฎกจะเน้นศึกษาในเรื่องดังต่อไปนี้

1.4.3.1 แบบแผนของผังบริเวณ ที่ตั้งหอพระไตรปิฎก

1.4.3.2 แบบแผนของผังของหอพระไตรปิฎก

1.4.3.3 รูปแบบสถาปัตยกรรม

1.4.3.4 องค์ประกอบสถาปัตยกรรม อันได้แก่

- (1) ฐานอาคาร
- (2) ชุ่มประตู หน้าต่าง
- (3) บัวหัวเสา
- (4) หน้าบัน
- (5) เครื่องล่ายอง

1.4.3.5 โครงสร้างของงานสถาปัตยกรรมและวัสดุก่อสร้าง

1.4.4 ศึกษาอาคารตัวอย่างประเภทหอสมุดของสถาบันการศึกษาถึงลักษณะพื้นที่ใช้สอยและเทคโนโลยีสมัยใหม่ ที่ใช้กับหอสมุดในปัจจุบัน เพื่อเป็นตัวอย่างในการออกแบบหอสมุด

1.4.5 ภาคการออกแบบโดยทำการออกแบบอาคารห้องสมุดและหอพระไตรปิฎกของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยในการออกแบบนี้ ต้องศึกษาถึงความเป็นมาของโครงการองค์ประกอบของโครงการ รวมถึงสถาปัตยกรรมและเทคโนโลยีที่เหมาะสมเป็นหลัก

1.5 ประโยชน์ที่จะได้รับจากการศึกษา

1.5.1 ทำให้เข้าใจแนวความคิด และปัจจัยแวดล้อมต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลต่อสถาปัตยกรรมของหอพระไตรปิฎกและพัฒนาการของแบบแผนรูปแบบองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่เกิดขึ้น

1.5.2 เป็นข้อมูลเบื้องต้นสำหรับการศึกษา อ้างอิง เปรียบเทียบ อาคารที่มีลักษณะใกล้เคียงกัน หรืออาคารที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา

1.5.3 สามารถใช้เป็นข้อมูลในการออกแบบอาคาร ที่ใช้เทคโนโลยีวัสดุ และกรรมวิธีในการก่อสร้างสมัยใหม่ ซึ่งสอดคล้องกับประโยชน์ใช้สอยและวัตถุประสงค์ในปัจจุบัน และยังคงเอกลักษณ์สถาปัตยกรรมที่ถูกต้องตามฉันทลักษณ์ไว้ได้